

Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση

Τόμ. 1 (2022)

7ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Ένταξη και Χρήση των ΤΠΕ στην Εκπαιδευτική Διαδικασία»

Let's give peace a chance: μία πολυδιάστατη αντιπολεμική κραυγή στο πλαίσιο εκμάθησης Αγγλικής γλώσσας

Αγγελική Μπούζιου

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μπούζιου Α. (2023). Let's give peace a chance: μία πολυδιάστατη αντιπολεμική κραυγή στο πλαίσιο εκμάθησης Αγγλικής γλώσσας. *Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση*, 1, 1111-1120. ανακτήθηκε από <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/cetpe/article/view/5818>

Let's give peace a chance: μία πολυδιάσταστη αντιπολεμική κραυγή στο πλαίσιο εκμάθησης Αγγλικής γλώσσας

Μπούζιου Αγγελική
angeland@sch.gr
9^ο Δημοτικό Σχολείο Κέρκυρας

Περίληψη

Η παρούσα εργασία παρουσιάζει μια περιδιάβαση μαθητών Δημοτικού σε διαδικασίες βίωσης, εννοιολόγησης, ανάλυσης και εφαρμογής με πυρήνα τη 'Μάθηση μέσω Σχεδιασμού' στο πλαίσιο εκμάθησης Αγγλικής γλώσσας. Η προσπάθεια, μέσα από διαφοροποιημένο υλικό, δραστηριότητες και αναμενόμενα προϊόντα, στόχευε σε συμπερίληψη όλων των μελών, αφύπνιση και αντίδραση σε πραγματικές καταστάσεις. Τα παιδιά της Ε' και ΣΤ' τάξης εμβαιβίστηκαν σε οικείες και νέες πληροφορίες σχετικά με ειρηνοποιητικές δράσεις, συσχέτισαν με επίκαιρες πολεμικές συγκρούσεις ανά τον κόσμο, διαπραγματεύθηκαν έννοιες, κατηγοριοποίησαν είδη γραπτού και οπτικοακουστικού λόγου, ανέλυσαν τη λειτουργία διαφορετικών κωδικών νοηματοδότησης όπως και κίνητρα δημιουργών, αντάλλαξαν απόψεις, πέρασαν μηνύματα με τα σώματά τους/ επιστολές/ζωγραφιές/ πολυτροπικά κείμενα, έδωσαν ανατροφοδότηση προφορικά και μέσω γραπτών ερωτηματολογίων. Τα αποτελέσματα περιλάμβαναν γνήσια επικοινωνία και διάδραση, ενσυναίσθηση, αυτονομία, ανάληψη πρωτοβουλιών, συνεργασία, άνοδο δημιουργικότητας, αυτοπεποίθηση και υπευθυνότητας. Το άρθρο επιδιώκει την ανάδειξη των πολυγραμματισμών για καλλιέργεια πολιτειότητας 21^{ου} αιώνα.

Λέξεις κλειδιά: ψηφιακά εργαλεία, εκπαίδευση για τη ειρήνη, πολυγραμματισμοί, διαδικασίες γνώσης, εκμάθηση ξένων γλωσσών

Εισαγωγή

Επί σειρά ετών ο γραμματισμός ή αλφαριθμητισμός των ανθρώπων περιοριζόταν σε πρόσκτηση δεξιοτήτων ανάγνωσης και γραφής ως προαπαιτούμενα για τη γνωστική και κοινωνική ανάπτυξή τους, χωρίς οι αυτές να ενσωματώνονται στο ευρύτερο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο (Μητσικοπούλου, 2018α). Η εκμάθηση της γλώσσας παρέβλεπε τη χρήση γραμματοσυντακτικών δομών και λεξιλογίου ως πόρων για ερμηνεία εμπειριών και μορφών κοινωνικής διάδρασης (Halliday στο Kress & van Leeuwen, 2006). Το ιδεολογικό μοντέλο του γραμματισμού (Street, 1984) όμως συσχετίζει τις πρακτικές των ανθρώπων με την κουλτούρα της κοινωνίας στην οποία εφαρμόζονται. Ο όρος γραμματισμός παραπέμπει πλέον στη δυνατότητα του ατόμου να λειτουργεί επαρκώς σε ποικίλες καταστάσεις και με αξιοποίηση της τεχνολογίας. Η επαφή των πολιτών και η αλληλεπίδρασή τους με ετερογενή είδη κειμένων (πολυτροπικά, πολυμεσικά) υπό συγκεκριμένες συνθήκες είναι αυτά που καθορίζουν την κοινωνική τους ταυτότητα (Μητσικοπούλου, 2018α).

Μεγαλώνοντας με την αντίληψη ότι πρωταρχικός σκοπός της ζωής είναι η εξασφάλιση της ατομικής συντήρησης, ασφάλειας και επιτυχίας σε έναν επικίνδυνο, συγκρουσιακό κόσμο, η κάθε γενιά εμφανίζεται πιο άνετη με τη διένεξη και τη βία παρά με τη συνεργασία και την ειρήνη. Στο σχολείο συχνά δίνεται λιγότερη προσοχή σε θέματα συνύπαρξης και αλληλεξάρτησης. Η εμπέδωση μόνο γλωσσικών πτυχών, με υλικό σε μικρή συνάρτηση με βιώματα των μαθητών, με τη διάλεξη ως τεχνική, με παθητική πρόσληψη πληροφοριών, με απομνημόνευση στοιχείων, χωρίς αμφισβήτηση κεκαλυμμένης ατζέντας, υπονομεύουν τη δικαυή και δημοκρατική παιδεία. Μια εκπαιδευτική πολιτική με κοινωνικές επιδιώξεις,

αποφεύγει να διαχέει γνώσεις στο μυαλό των παιδιών ή να υποδεικνύει τι να πράξουν και τι να σκεφτούν· τα συνδράμει στο να κάνουν ερωτήσεις, παρέχοντάς τους εργαλεία για αυτοκατευθυνόμενη μάθηση. Όταν τα μέλη μιας κοινότητας έχουν ευκαιρίες να εκφράζουν τη γνώμη τους, να μοιράζονται απόψεις με σεβασμό, να επιλύουν ζητήματα μέσω διαλόγου, να αναστοχάζονται μέσω πλείστων προοπτικών, θέτουν βάσεις για διαπολιτισμική κατανόηση, μη-επιθετική επικοινωνία, αρμονική διαχείριση διαφορών (Kester, 2010).

Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει ένα πρόγραμμα σε Δημοτικό σχολείο με θέμα την ειρήνη στο πλαίσιο εκμάθησης Αγγλικής γλώσσας. Ξεκινά με βιβλιογραφική ανασκόπηση πάνω σε θεωρίες και προσεγγίσεις μάθησης και αξιοποίηση τεχνολογίας, συνεχίζει με τη μεθοδολογία της προσπάθειας, τα αποτελέσματα και τη συζήτηση, και ολοκληρώνει με τα συμπεράσματα.

Θεωρητικό υπόβαθρο

Το θεωρητικό υπόβαθρο των αξιοποιούμενων εργαλείων και υιοθετηθεισών πρακτικών θα περιγραφεί στην ενότητα αυτή. *Γραμματισμοί-Πολυγραμματισμοί*. Η προσέγγιση των Πολυγραμματισμών υποστηρίζει την κατασκευή νοήματος μέσω προφορικών, γραπτών, οπτικών, ακουστικών, συναισθηματικών, χειρονομιακών, απτικών και χωρικών κωδικών (Cope & Kalantzis, 2009; 2015). Στο πλαίσιο της 'Μάθησης μέσω Σχεδιασμού', οι εμπλεκόμενοι περνούν από τέσσερις διττές Διαδικασίες Γνώσης μέσω παιδαγωγικής «ύφανσης»: α) Κατά τη *Βίωση του Γνωστού* έρχονται σε επαφή με αληθινές καταστάσεις τις οποίες συσχετίζουν με προηγούμενες αντιλήψεις και ατομικές προτιμήσεις· κατά τη *Βίωση του νέου* εκτίθενται σε νέα γεγονότα είτε μέσω κειμένων, εικόνων, ήχων είτε με μια επίσκεψη, β) Κατά την *Εννοιολόγηση με ορολογία* εντοπίζουν ομοιότητες και διαφορές, κατηγοριοποιούν όρους, μετατρέπουν το σιωπηρό σε ρητό, γενικεύουν από το συγκεκριμένο· μέσω της *Εννοιολόγησης με θεωρία*, πλάθουν οι ίδιοι σημασίες και θεωρία, γ) Κατά την *Ανάλυση Λειτουργικά* συλλογίζονται, εξάγουν συμπεράσματα όσον αφορά τις επιλογές των σχεδιαστών στην αναπαράσταση νοημάτων· κατά την *Ανάλυση Κριτικά* αξιολογούν βιώματα και προοπτικές, εστιάζοντας σε συμφέροντα και προθέσεις δημιουργών· επιχειρηματολογούν και εκφράζουν - όπου κρίνουν - αντιρρήσεις, δ) Κατά την *Εφαρμογή κατάλληλα* κάνουν την κατάκτηση πράξη με προβλέψιμο ή τυπικό τρόπο· κατά την *Εφαρμογή δημιουργικά* προσαρμόζουν δεδομένα από ένα πλαίσιο σε ένα διαφορετικό, με κατάληξη μια υπάνταστη απόκλιση ή ανασυνδυασμούς. Η αξιολόγηση βηματισμών και προϊόντων ανταποκρίνεται στην ανάγκη πληροφόρησης εκπαιδευτικών για την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων οδηγώντας τους μαθητές σε μεταγνώση (Cope & Kalantzis, 2015).

Η *Πολυαισθητηριακή προσέγγιση* θεωρεί ότι πλέον της όρασης ή της ακοής χρειάζονται και οι υπόλοιπες αισθήσεις (αφή, όσφρηση, γεύση, κιναισθήση) για ολοκληρωμένη μάθηση. Το συνταίριασμα των ερεθισμάτων πιστεύεται ότι είναι κατάλληλο για άτομα με μαθησιακές ιδιαιτερότητες καθώς δύνανται να εμπλουτίσει την εμπειρία και να αυξάνει τους λόγους ανάμειξης (Φράγκου, 2018). Σύμφωνα με τη *Θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης*, σε κάθε άνθρωπο συνυπάρχουν σε διαφορετικό βαθμό οκτώ τύποι νοημοσύνης που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους κατά την επεξεργασία εννοιών και το στοχασμό. Όταν η διδασκαλία ενεργοποιεί ποικίλες πτυχές της κάθε προσωπικότητας, καταφέρνει να πολλαπλασιάζει το ενδιαφέρον, και να καταλήγει σε μεγαλύτερα επίπεδα εξέλιξης (Gardner, 1983).

Η *Εκπαίδευση για την Ειρήνη* επιδιώκει την ανάπτυξη προσωπικών στάσεων και συμπεριφορών. Δίνει έμφαση σε αξίες (ανοχή, σεβασμός, ισότητα, κατανόηση), σε αποφυγή βίας, σε γνώση ιστορίας, πολιτισμών, κινημάτων (Kester, 2010). Περιλαμβάνει καλλιέργεια δεξιοτήτων ειρήνευσης (διάλογο, διαπραγμάτευση, διαμεσολάβηση, αναστοχασμό). Η παιδαγωγική της επικεντρώνεται στη φώτιση αιτιακών σχέσεων μιας προοπτικής, τη χάλκευση ενημερωμένων, ενεργών και εμπλεκόμενων πολιτών που παίρνουν αποφάσεις,

συγκροτώντας μία ισχυρή κοινότητα και μία υγιή δημοκρατία. Η αξιοποίηση της τεχνολογίας και του διαδικτύου επιδιώκει να συντείνει όχι στο διχασμό ή διαχωρισμό ατόμων σε στρατόπεδα αλλά στην ανάληψη πρωτοβουλιών (Nah et al., 2006). Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να χρησιμοποιούν συνεργατικά παιχνίδια, καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, ψηφιακές αφηγήσεις καθώς και δραστηριότητες ενσυναίσθησης και επίλυσης προβλημάτων, με έμφαση στο πώς κάποιος μπορεί να μαθαίνει, εργάζεται, και ζει μαζί με άλλους. Οι τρόποι αντίδρασης σε μια πολεμική σύρραξη μπορεί να ποικίλλουν από απλή συζήτηση, σε διαδηλώσεις στους δρόμους ή σε επαφές με πολιτικούς (Kester, 2010).

Η γραμματική του οπτικού σχεδιασμού. Η κατασκευή νοήματος μπορεί να υλοποιείται με ποικίλους τύπους, αναπαριστώντας συγκεκριμένη κουλτούρα, αντικατοπτρίζοντας ιδεολογίες. Σε ένα πολυτροπικό κείμενο η γλώσσα χρησιμοποιεί λέξεις, ενώ η οπτική δομή προοπτική, διαφοροποιήσεις χρώματος, φόντου, βάθους, φωτεινότητας, εστίασης. Τα περιγράμματα, η μετωπική ή πλάγια γωνία θέασης των αντιπροσωπευόμενων ανθρώπων συνιστούν τη διαφορά μεταξύ εμπλοκής και αποσύνδεσης ή του τι είναι ή όχι μέρος του κόσμου μας. Η απευθείας οπτική επαφή των χαρακτήρων με το θεατή τον καλεί σε κάποιο είδος φανταστικού δεσμού μαζί τους. Η έλλειψη στροφής του βλέμματος εκλαμβάνεται ως απλή παροχή πληροφοριών. Αντιστοίχως, μηνύματα μπορούν να εκδηλώνονται ηχητικά με άλλο ρυθμό ή μουσικά όργανα, χειρονομιακά με ποικιλία κινήσεων ή εκφράσεων, και χωρικά αναλόγως της διάταξης αντικειμένων ή προσώπων (Kress & van Leeuwen, 2006).

Τα *Συστήματα Διαχείρισης Μάθησης-ΣΔΜ (eclass, e-me)* είναι διαδικτυακές πλατφόρμες που εκχωρούν δυνατότητες σε εκπαιδευτικούς και μαθητές να ανεβάζουν πολυτροπικό υλικό, να σχολιάζουν και να επικοινωνούν μεταξύ τους. Ο ανεξάρτητος ρυθμός προσέλασης και εργασίας εξυπηρετεί είτε τη μεκτική είτε την εξ αποστάσεως εκπαίδευση (Vonides et al., 2007). *You-Tube*. Ηλεκτρονική πλατφόρμα η οποία δίνει δωρεάν πρόσβαση ή μεταφόρτωση αρχείων ήχου ή κινούμενης εικόνας, αυτόνομη προβολή ανεξαρτήτως τόπου ή χρόνου των θεατών, δυνατότητα ανατροφοδότησης (Watkins & Wilkins, 2011).

Συννεφώλεξα. Ιστότοποι όπως *Wordart*, *Wordclouds* επιτρέπουν τη δημιουργία σχημάτων με λέξεις σε διάφορα χρώματα και μεγέθη. Με τα δωρεάν διαδικτυακά εργαλεία τα οποία δεν απαιτούν προσωπικό λογαριασμό, η σύνθεση συννεφώλεξων καθίσταται εφικτή τόσο σύγχρονα όσο και ασύγχρονα. Τα προϊόντα μπορούν να καταφορτωθούν σε μορφή εικόνας (.png/ .jpg) ή φορητού κειμένου (pdf) και να αναρτηθούν σε ψηφιακούς τοίχους, ιστολόγια, ΣΔΜ, κ.α. Η παραγωγή συννεφώλεξων επικουρεί την αφομοίωση λεξιλογίου και την εμπέδωση νοημάτων (Perveen, 2021). *Ψηφιακοί Τοίχοι.* Ιστότοποι (π.χ. *Padlet*, *Linioit*) στους οποίους μπορούν να ενσωματώνονται σύγχρονα ή ασύγχρονα, ανώνυμα ή επώνυμα κείμενα, εικόνες (κινούμενες ή μη). Τα δεδομένα δύνανται να καταφορτώνονται ή να διαχέονται μέσω υπερσυνδέσμου. Επιδέχονται σχολίων ενθαρρύνοντας έτσι τη διάδραση των συμμετεχόντων (Bodnenko et al., 2020). *Ψηφιακή Αφήγηση.* Εργαλεία όπως τα *Storyjumper*, *Photostory* ενώνουν την προφορική/ γραπτή αφήγηση και τα ψηφιακά μέσα (βίντεο, φωτογραφιών, εικόνων, ήχου κ.λπ.) προς μία πολυδιάστατη σύνθεση. Απελευθερώνεται η φραστική δεινότητα των μαθητών, η έκφραση σκέψεων και συναισθημάτων ενώ ενισχύεται η αυτοπεποίθησή τους. Προσφέρονται ευκαιρίες για εύκολη και γρήγορη τροποποίηση, εργασία σε ομάδες, αλληλοστήριξη (Μητσκοπούλου, 2018β). *Συνεργατικοί Ελεξεργαστές κειμένων (Framapad, Google Docs).* Εφαρμογές που διευκολύνουν τη διαδικτυακή, παράλληλη σύνταξη, επεξεργασία, τροποποίηση και διαμοιρασμό κειμένων από πολλούς συνεργάτες (Ζέππος & Γύφτουλα, 2018).

Η επόμενη ενότητα παρουσιάζει μια προσπάθεια επίτευξης αυθεντικών μαθησιακών στόχων με αξιοποίηση παραδοσιακών πρακτικών αλλά και τεχνολογικών εφαρμογών.

Μέθοδος

Ερευνητικά ερωτήματα

Δύνανται οι μαθητές δημοτικού κατά την εκμάθηση της Αγγλικής γλώσσας παράλληλα να

- περνούν από τις τέσσερις Διαδικασίες Γνώσης πολυγραμματισμών;
- καλλιεργούν ποικίλες πρακτικές γραμματισμού (ψηφιακές, οπτικές, ακουστικές κοινωνικές, γλωσσικές, συναισθηματικές, χειρονομιακές, χωροαντιληπτικές);
- προβαίνουν σε ενεργητική δράση για την προώθηση της ειρήνης;
- συνειδητοποιούν τις συνέπειες των βηματισμών τους;

Συμμετέχοντες-πλαίσιο

Η συγγραφέας εργάζεται ως εκπαιδευτικός Αγγλικής σε δημοτικό σχολείο. Οι συμμετέχοντες ήταν ηλικίας 11-12 ετών από τις Ε' και ΣΤ' τάξεις, επιπέδου γλωσσομάθειας A1+-A2- (CEFR, 2001). Η δράση υλοποιήθηκε το τρίτο τρίμηνο του σχολικού έτους '21-22 σε εργαστήριο πληροφορικής και σε τάξη με υπολογιστή/ σύνδεση στο διαδίκτυο και προβολικό σύστημα. Οι μαθητές ήταν εξοικειωμένοι επί δύο έτη με χρήση ΣΔΜ (e-me)/ διαδικτυακών λεξικών/ κειμενογράφων και παρουσιάσεων Office, κατασκευή συννεφολέξων, αναρτήσεις σε ψηφιακούς τοίχους, ψηφιακό σχολιασμό, ηλεκτρονικές δραστηριότητες στον ιστότοπο Liveness, αναζήτηση πληροφοριών ή οπτικοακουστικού υλικού στο διαδίκτυο, καταφόρτωση εικόνων από δωρεάν ιστότοπους (π.χ. Pixabay, Unsplash), παρακολούθηση βίντεο από το διαδικτυακό κανάλι YouTube, συμπλήρωση ερωτηματολογίων.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με κυριότερες δυνάμεις αυτές του ανταγωνισμού και της πάλης, και τα βιβλία ως απολογισμούς πολέμων και κατακτήσεων, πολλά παιδιά θεωρούν τις προστριβές και την επιβίωση του πιο ικανού ως φυσιολογικές διαδικασίες. Το σκεπτικό της δράσης αποβλέπει σε πολυτροπικό διαπολιτισμικό διάλογο, διερευνητική προσέγγιση, καλλιέργεια αυτονομίας/ υπευθυνότητας/ κριτικής σκέψης, υπεράσπιση αξιών και αρχών, αντίδραση σε συγκρούσεις και επιδίωξη της ειρήνης. Ακόμη, επιδιώκει τη συμπερίληψη και εμπλοκή όλων των μελών της τάξης με αφετηρία κλίσεις και ενδιαφέροντα μέσω της διαφοροποίησης είτε των εισαγόμενων είτε των κινήσεων είτε των αποτελεσμάτων. Οι επιμέρους στόχοι συνάδουν με το Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών για τις Ξένες Γλώσσες (2016). Οι μαθητές αναμένονται να

- γνωρίζουν ποιήματα/ τραγούδια/ βίντεο αναφερόμενα σε πόλεμο-ειρήνη
- κατανοούν, καταγράφουν και κατηγοροποιούν περιεχόμενο χάρη σε συμφραζόμενα/ λεξικά/ ομοτίμους/ εκπαιδευτικό
- αναγνωρίζουν είδος κειμένου, συντάκτη, αποδέκτη, επικοινωνιακό σκοπό
- επιλέγουν σημαντικότερες έννοιες και συνοψίζουν τα κύρια σημεία
- ερμηνεύουν τα μεταδιδόμενα γλωσσικά και οπτικοακουστικά μηνύματα βάσει γνωστικού, κοινωνικού και ψυχοσυναισθηματικού υπόβαθρου
- συσχετίζουν με προσωπικές γνώσεις/ εμπειρίες/ αντιλήψεις και ανταλλάσσουν απόψεις με τους συνομιλητές τους αναφορικά με συμβάντα
- συνάγουν τη στάση του δημιουργού βάσει του επιτοπισμού σε περιπτώσεις αφήγησης
- συγκρίνουν ποιήματα στην Ελληνική με άλλο στην Αγγλική και ταξινομούν αναλόγως των τρόπων που προβάλλουν ιδέες ή γεγονότα
- αναλύουν τις κυριολεκτικές ή μεταφορικές λειτουργίες λέξεων ή φράσεων μουσικής/ ρυθμού/ κινούμενης εικόνας από ποίημα/ τραγούδι σε σχέση με το νόημά τους

- εντοπίζουν στοιχεία από ιστότοπους και τα διαμεσολαβούν στην Αγγλική
- γράφουν μια σύντομη βιογραφία (ποιητών/ συνθετών) ή μια περιγραφή για καλλιτεχνικά έργα/ σύμβολα ειρήνης και παρουσιάζουν τα αποτελέσματα
- κατασκευάζουν συννεφολέξα με αξιοσημειώτες λέξεις, δημοσιεύουν σε ΣΔΜ/ ψηφιακούς τοίχους, διατυπώνουν/ ανταπαντούν σε γραπτά σχόλια
- ζητούν και παρέχουν βοήθεια ή διευκρινίσεις σε ομοτίμους
- εκφράζουν γνώμη/ συναισθήματα σχετικά με τη διεξαγωγή πολέμων
- συνεργάζονται σε ομάδες για να συνθέτουν πολυτροπικά κείμενα (photostories) δίνοντας υποδείξεις/ κάνοντας εκκλήσεις για ειρήνη
- καταφορτώνουν οπτικό υλικό από ιστοχώρους δωρεάν παροχής (π.χ. Pixabay)
- συντάσσουν φιλική επιστολή συμπαράστασης προς τα παιδιά του πολέμου/ επίσημη επιστολή διαμαρτυρίας σε ηγέτες μέσω συνεργατικών ψηφιακών εργαλείων
- ανταποκρίνονται σε οδηγίες για σχηματισμό μηνυμάτων με τα σώματά τους
- διαχέουν τα παραγόμενα σε ιστολόγιο σχολείου/ ΣΔΜ
- συμπληρώνουν ηλεκτρονικά ερωτηματολόγια αποτίμησης (Google forms)
- συμπεραίνουν ότι μπορούν να επιδρουν στο κοινωνικό περιβάλλον

Διαδικασία

Η διαδικασία βασίστηκε στις τέσσερις Διαδικασίες γνώσης της Μάθησης μέσω Σχεδιασμού: Οι μαθητές έλαβαν τους βηματισμούς μέσω Φύλλου Εργασίας (Φ.Ε.) το οποίο αναρτήθηκε στον τοίχο της διαδικτυακής πλατφόρμας e-me. Διαμοιράστηκαν και επεξεργάστηκαν τους στίχους από το τραγούδι 'Imagine' του John Lennon. Αρχικά, στην ολομέλεια αναδείχθηκε το θέμα (ειρήνη). Έγινε διερεύνηση του σκοπού των συντακτών του τραγουδιού καθώς και του απευθυνόμενου ακροατηρίου. Συσχετίζοντας με καταστάσεις ανά τον κόσμο, τα παιδιά ανέφεραν την επικείμενη σύρραξη μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας (Βίωση νέου/ γνωστού). Επίσης, επέλεξαν, συγκέντρωσαν και κατέγραψαν τις βασικές έννοιες και τις λέξεις που τις καθόριζαν (Εννοιολόγηση με ορολογία). Κατά την ηχητική εκτέλεση, τα μέλη της τάξης καταχώρισαν σκέψεις και συναισθήματα. Ύστερα, σχολιάστηκε ο (αργός) ρυθμός και κατά πόσο αυτός ταίριαζε με το τι επιδίωκε ο καλλιτέχνης. Οι μαθητές κράτησαν σημειώσεις και αντάλλαξαν απόψεις πάνω στη διαχρονικότητα των αναδόμενων νοημάτων σε σχέση με τις πολεμικές επεμβάσεις μέχρι σήμερα (Εννοιολόγηση με θεωρία). Σε μετέπειτα φάση παρακολούθησαν προσεκτικά το βίντεο του 'Imagine' από το YouTube προκειμένου να εντοπίσουν ρητές ή υπόρηχτες ιδέες, και τρόπους συμπλήρωσης του μηνύματος του δημιουργού. Πρόσεξαν ότι η εικόνα δεν αναπαριστά οπτικά ό,τι λέγεται γλωσσικά αλλά συνεχίζει την ιστορία δείχνοντας ότι οι άνθρωποι κάνουν την αλλαγή, ανοίγουν δρόμο προς ένα πιο αισιόδοξο μέλλον. Παρατήρησαν τη σταδιακή μετάβαση από την ομίχλη στον ήλιο, από το σκοτάδι στο φως τα οποία εκλήφθηκαν ως ελπίδα. Ακόμη, απέδωσαν την ύπαρξη λευκών επίπλων και αντικειμένων στο χώρο σε υποδήλωση ενός καλύτερου αύριο. Ο δε συμβολισμός της τοποθέτησης των χαρακτήρων δίπλα στον άλλο έρχεται τη στιγμή που οι στίχοι λένε 'γίνονται όλοι ένα'. Έτσι προέκυψε η προστιθέμενη αξία του κάθε μέσου σημείωσης – γραπτών, ήχων, κινούμενης εικόνας (Ανάλυση λειτουργικά/ κριτικά).

Στη συνέχεια τα μέλη της τάξης χωρίστηκαν σε τέσσερις ομάδες με διακριτούς ρόλους (γραμματέας, ερευνητής, τεχνικός, παρουσιαστής). Η πρώτη επικεντρώθηκε στο Imagine, το σκοπό και το επιδιωκόμενο κοινό του. Η δεύτερη αναζήτησε πληροφορίες για τον John Lennon τους Beatles, τα τραγούδια τους, την κατάληξη του γνωστού ακτιβιστή. Η τρίτη ανέλαβε να ανακαλύψει άλλα λογοτεχνικά έργα/ ποιήματα/ πίνακες πάνω στην ειρήνη. Η τέταρτη ανέλαβε να βρει λεπτομέρειες πάνω στη σημασία και την προέλευση του

παρατήρησαν τις αντιθέσεις στη δομή των βίντεο-ιστοριών. Εντόπισαν ότι οι σε αυτό φαίνονταν στρατιώτες, μεταχειριζόμενα όπλα, καταστρεφόμενες υποδομές, τα άτομα που πληγώνονται. Εκτίμησαν ότι η ακριβής οπτική αναπαράσταση προκαλεί πιο έντονα συναισθήματα (στενοχώριας και συμπόνιας). Στην πορεία αντιπαρέβαλλαν το 'παιδί με το ταμπούρλο' με το 'Imagine', την αρμονία και την ηρεμία με την αναστάτωση, την οργή, τον πιο δραματικό με τον πιο ήπιο. Επιπροσθέτως, το συνέκριναν με το βίντεο της 'Ειρήνης' του Ρίτσου όπου ήταν η εντυπωσιακή χροιά της απαγγέλουσας φωνής και ο επιτονισμός που διέγειραν την ενσυναίσθηση. Έτσι, άρχισαν να σκιαγραφούν τους διαφορετικούς τρόπους νοηματοδότησης των κωδικών επικοινωνίας (Ανάλυση λειτουργικά/ κριτικά).

Μέσω της σταδιακής εξοικείωσης με το λογισμικό Photostory 3 σε κάθε τάξη ξεκίνησαν ατομικά να ανεβάζουν εικόνες (πόλεμος, ειρήνη, πρόσφυγες) από τον ιστότοπο δωρεάν παροχής Pixabay (βηματισμοί γνωστοί), και να τις συνοδεύουν σε μία φράση σχετικά με την προστασία της ειρήνης και της δημοκρατίας που ήθελαν να προωθήσουν. Επηρεασμένοι από τα μέσα σημείωσης, άλλοι επέλεξαν ουδέτερες εικόνες, και άλλοι κάτι που προσομοίαζε την περιγραφή τους, το χρώμα και το είδος της γραμματοσειράς, τη θέση της φράση τους. Αποφάσιζαν τη διάρκεια εμφάνισης και τη σταδιακή εστίαση της φωτογραφίας τους. Η απουσία κατά διαστήματα ορισμένων μελών έδινε την ευκαιρία σε όσους είχαν εντυπωσιαστεί στις λεπτομέρειες να εξηγούν και να συμβουλευούν τους συμμαθητές τους. Κατόπιν καταφόρτωσης με τη συνδρομή της εκπαιδευτικού, εισήγαγαν ως μουσική υπόκρουση το αντίστοιχο αρχείο σε μορφή mp3 ('Imagine' η Ε' τάξη, 'Give peace a chance' η ΣΤ'). Το τελικό προϊόν αναρτήθηκε στην πλατφόρμα e-me (Εφαρμογή δημιουργικά).

Παράλληλα, τα δύο τμήματα παρακολούθησαν βίντεο στο οποίο δημοσιογράφος σε άγνωστο δίκτυο φαινόταν να ενημερώνει στην Αγγλική γλώσσα για νεκρούς και λουπά θύματα στην Ουκρανία. Πίσω του κείτονταν σώματα σε μαύρες σακούλες. Ένα από αυτά εμφανιζόταν να ξεσκεπάζεται και να μιλά σε άλλο πρόσωπο, καταρρίπτοντας την υπόθεση ότι πρόκειται για πτώματα. Οι εικόνες αυτές έδωσαν λαβή για έκφραση σκέψεων και συναισθημάτων πριν και μετά την αποκάλυψη της προέλευσης του βίντεο. Πυροδοτήθηκε αντιπαράθεση σχετικά με το τι συμβαίνει, τι δείχνει αυτό για τους δημιουργούς και το κοινό στο οποίο απευθύνονται, κατά πόσο μπορούμε να εμπιστευόμαστε πλήρως τις ειδήσεις ή χρειάζεται διασταύρωση (Βίωση του νέου, Ανάλυση λειτουργικά/ κριτικά).

Σε έτερο χρόνο ως μια εναλλακτική κίνηση διάδοσης αντιπολεμικής διάθεσης οι μαθητές αποφάσισαν να σχηματίσουν με τα σώματά τους ξαπλώνοντας στο έδαφος της αυλής το 'Let's give peace a chance' και το σχήμα της ειρήνης (Εικ. 2). Το κολάζ φωτογραφιών ανέβηκε στην e-me και το ιστολόγιο του σχολείου (Εφαρμογή δημιουργικά).

Εικ. 2. Σχηματισμός μηνύματος με σώματα

Επίσης, τα μέλη των δύο τάξεων προέβησαν στη σύνταξη δύο συλλογικών επιστολών μέσω διαδικτυακού συνεργατικού εγγράφου (Framapad) στο οποίο κατέθεταν προτάσεις, διόρθωναν, συμπλήρωναν ή συνένωναν ιδέες, με προοπτική να αποσταλούν σε φορείς. Χωρίστηκαν σε δύο νέες ομάδες και, αφού τήρησαν σημειώσεις, η μία ομάδα αποτάθηκε με το κατάλληλο ύφος σε ηγέτες κρατών ανά την υφήλιο, καλώντας τους να αναλογίζονται τα αποτελέσματα μιας πολεμικής σύρραξης, και να επιλύουν τις διαφορές τους ειρηνικά μέσω διαλόγου. Η άλλη απευθύνθηκε στα παιδιά που βιώνουν τον πόλεμο, δείχνοντάς τους ότι τους συμπαραστέκονται και ότι τα περιμένουν κοντά τους. Τα χειρόγραφα γράμματα

εμπλουτίστηκαν με αυτοκόλλητα, ενώ τα ηλεκτρονικά με ψηφιακές εικόνες. Επίσης, προστέθηκαν και ξεχωριστές ζωγραφιές πάνω στο θέμα (Εφαρμογή δημιουργικά).

Πέραν των προφορικών παρατηρήσεών τους στην ολομέλεια καθ' όλη τη διάρκεια της δράσης, στο τέλος οι μαθητές αποτίμησαν σε ανώνυμο ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο τις δραστηριότητες στις οποίες ενεπλάκησαν, τα προκληθέντα συναισθήματα, τα παραγόμενα, τα χρησιμοποιηθέντα εργαλεία (Ανάλυση κριτικά). Συζήτηση πάνω στις υιοθετηθείσες πρακτικές και τα αποτελέσματα της παρέμβασης ακολουθεί στην επόμενη ενότητα.

Συζήτηση-αποτελέσματα

Η αξιολόγηση της δράσης από την εκπαιδευτικό βασίστηκε σε έλεγχο συννεφόμενων και ασκήσεων κλειστού τύπου, παρατήρηση ενεργούς συμμετοχής σε προφορικές/ γραπτές/ απτικές/ χειρονομιακές/ χωροαντιληπτικές δραστηριότητες, και μελέτη ερωτηματολογίου. Η μεθοδολογία καλλιέργησε πλείστους γραμματισμούς, επιπτώοντας ταυτόχρονα στις τέσσερις Διαδικασίες Γνώσης της 'Μάθησης μέσω Σχεδιασμού', την Πολυαισθητηριακή προσέγγιση, τη Θεωρία Πολλαπλής Νοημοσύνης. Η αξιοποίηση Φύλλων Εργασίας (Φ.Ε.) βοήθησε στη σφαιρική θέαση του όλου πλάνου. Η ενσωμάτωση στο ΣΔΜ γραπτών κειμένων, τραγουδιών, βίντεο, εφαρμογών και υπερσυνδέσμων, καλύπτοντας πλείστα μαθησιακά προφίλ, επέτρεπε προσπέλαση και από προσωπικό χώρο αναλόγως αναγκών και ιδιωτικού ρυθμού. Τόσο ο τοίχος της πλατφόρμας όσο και το ηλεκτρονικό Φ.Ε. στάθηκαν ελκυστικά με τα χρώματα και τα εικονιδιά τους. Το θέμα της διένεξης μεταξύ δύο χωρών και η ανάμειξη αμφοτέρων συμμάχων πλαισιώθηκε αυθεντικά μετουσιώνοντας την καθημερινότητα.

Η διαδικασία επεξεργασίας υλικού διαφοροποιούταν συνεχώς μέσω ποικίλων δραστηριοτήτων ανταποκρινόμενη σε ετερογενές κοινό. Κατά την πρώτη συζήτηση, το κάθε παιδί κινητοποιήθηκε φέρνοντας τη δική του ενημέρωση, σκέψεις και κοινωνικό υπόβαθρο. Το άκουσμα των τραγουδιών προέτρεπε την εκδήλωση εντυπώσεων και την αλληλεπίδραση μαθητών μεταξύ τους/με εκπαιδευτικό/ αντικείμενα. Ο χωρισμός σε ομάδες με διακριτούς ρόλους και αρμοδιότητες επέδωκε συμβολή με βάση ενδιαφέροντα και κλίσεις. Η υπόδειξη ισότοπων απέτρεπε την άσκοπη αναζήτηση, προφυλάσσοντας τους μικρούς από ανεπιθύμητες διαδρομές. Η εμπάπτιση σε νέες πληροφορίες μέσω κειμένων, φωτογραφιών οδήγησε σε αξιολόγηση πηγών και περιεχομένου. Η διαμεσολάβηση στην ξένη γλώσσα ξέφευγε από τη μηχανιστική, άκριτη αντιγραφή-επικόλληση έτοιμων τμημάτων, προάγοντας διαπραγματεύση και απόδοση των σημαντικότερων στοιχείων. Η παρουσίαση μέσω ειδικού λογισμικού προώθησε τη συνεργασία και συστηματοποίηση του περιεχομένου.

Η αντιπαραβολή δομικών παραμέτρων μεταξύ τραγουδιών, εκτός από εμπλουτισμό λεξιλογίου, ενίσχυε τον εντοπισμό ομοιοτήτων και διαφορών, την κατηγοριοποίηση εννοιών και τρόπων έκφρασης, καθώς και την ονομάτιση καταστάσεων. Η ανάλυση των βίντεο εξέταζε τις επιλογές των δημιουργών. Αρχικά, του John Lennon, του πλαισίου του αλλά και των επιπτώσεων της πορείας του. Στα επόμενα, η έκθεση μιας σιωπηρής αλήθειας συνδράμαε στην κατανόηση των συνθηκών πολέμου και των συναισθημάτων των θιγόμενων, κυρίως νεαρών ηλικιών. Το βίντεο με τα υποτιθέμενα πτώματα έθετε σε αμφιβολία κίνητρα και εξυπηρετούμενα συμφέροντα όσων φτιάχνουν ή οικειοποιούνται οπτικοακουστικό υλικό προκαλώντας συλλογισμό περί των συμβάντων, ανεύρεση λογικών συνδέσεων, ανταπόκριση σε τέτοιες στάσεις, ιδέες για προστασία από ψευδείς ειδήσεις.

Η κατάκτηση μαθησιακών στόχων αναδύθηκε μέσα από πληθώρα προϊόντων. Η σύνθεση συννεφόμενων συνιστούσε οπτική αναπαράσταση της γνώσης. Η οικειότητα από προηγούμενες δράσεις εξοικονομούσε χρόνο. Τα ειρηνικά μηνύματα μεταδιδόνταν τόσο με λέξεις όσο και με σχήματα, μεγέθη γραμματοσειράς και χρώματα. Η ανάρτηση σε ψηφιακό τοίχο με ψευδώνυμα αποκάλυπτε τη μέριμνα για περιφρούρηση προσωπικών δεδομένων. Η

διάδραση μέσα από το σχολιασμό, την αποδοχή και την κόσμια ανταπάντηση ανέπτυξε κοινωνικές πτυχές πλέον των γλωσσικών. Η εντρύφηση στα χαρακτηριστικά του Photostory3, κατόπιν επίδειξης από εκπαιδευτικό, κατέληγε αφενός σε άνεση με τη λειτουργία του, αφετέρου σε αναγνώριση της προστιθέμενης αξίας του. Η σύνθεση προτροπών ενέτασσε τη χρήση γραμματικο-συντακτικών δομών σε μια γνήσια επικοινωνιακή πράξη πέραν της συμβατικής εξάσκησης, σε σχέση με την οπτική και τις εμπειρίες του καθενός. Η σύνταξη προτάσεων πραγματοποιήθηκε αρχικά τυπικά, σε συγκεκριμένο συγκεκριμένο, ικανοποιώντας φυσιολογικές προσδοκίες. Η μεταφορά τους όμως σε ένα άλλο περιβάλλον – μια ψηφιακή πολυτροπική ιστορία – καταδείκνυε σύσταση νέων υβριδικών νοημάτων με συνδυασμό γλώσσας, ήχων, εικόνας, γνωστικών και ψυχοκινητικών διεργασιών. Η αξιοποίηση φωτογραφιών από ιστότοπο δωρεάν παροχής τεκμηρίωνε συμμόρφωση με διαδικτυακούς κανόνες δεοντολογίας. Η διαρκής στήριξη και ανατροφοδότηση από ομότιμους και δασκάλα εξασφάλιζε σιγουριά, συμβάλλοντας σε συνέχιση των προσπαθειών και σε βελτίωση των τεχνουργημάτων.

Η σύνταξη επιστολής προς παιδιά του πολέμου φανέρωνε ευαισθησία και ενσυναίσθηση της θέσης τους. Η αντίστοιχη προς ηγέτες του κόσμου, με τις κατάλληλες συμβάσεις, εναρμόνιζε την ανάληψη πρωτοβουλιών για διαφύλαξη της ειρήνης με την εκμετάλλευση των θεσμών για άσκηση δημοκρατικών δικαιωμάτων. Η χρήση συνεργατικού εργαλείου και διαδικτυακών λεξικών μεγέθυνε αυτονομία και συλλογική συγγραφή. Η ανωνυμία διατηρούσε την ισότητα στην πρόσβαση, ιδανικό για συνεσταλμένα άτομα. Και στις τρεις περιπτώσεις η εμπνευση από τα επεξεργαζόμενα τραγούδια ανέδειξε τη διαχρονικότητά τους. Η σκέψη ότι τα μηνύματα μπορούν να αγγίζουν τους πάντες δικαιολογούσε την Αγγλική γλώσσα. Οι ζωγραφιές και οι χειροτεχνίες επέκτειναν οπτικές, χειρονομιακές, καλλιτεχνικές και χωροαντιληπτικές πτυχές. Οι σωματικοί σχηματισμοί αποτέλεσαν καινοτόμα παρέμβαση με κινήσεις, υπογραμμίζοντας τις υποκειμενικότητες των μελών, στεγάζοντας παράλληλα ετερόκλητους τύπους νοημοσύνης. Οι ευκαιρίες λήψης αποφάσεων απέδιδαν στους μαθητές εξουσία καθώς συνεισέφεραν σε όσα τους ταίριαζαν ανεξαρτήτως επιπέδου. Η απουσία άμεσης βαθμολόγησης αφαιρούσε το άγχος. Η δημοσίευση παραγόμενων στο σχολικό ιστολόγιο και την e-me, και η αποστολή των γραμμάτων σε φορείς διεύρυνε το μέγεθος του πραγματικού ακροατηρίου και τους αληθινούς λόγους εμπλοκής. Η συνειδητοποίηση της δύναμής τους στην επιρροή του παγκόσμιου γίνεσθαι μέσω μιας πολυδιάστατης κραυγής ανέβαζε την αυτοπεποίθηση των συμμετεχόντων, ανοίγοντας το δρόμο για ανάλογες τακτικές και εκτός σχολικών ορίων.

Η όλη συζήτηση και το ανώνυμο ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο συνετέλεσαν στην καλλιέργεια μεταγνωστικών ικανοτήτων, σε αντίληψη της φύσης των βηματισμών που ακολουθήθηκαν, σε αλληλεξάρτηση, υπευθυνότητα, αυτορρύθμιση. Η εκπαιδευτικός, υιοθετώντας μια καθοδηγητική στάση, σχεδίασε το μαθησιακό περιβάλλον, οργάνωσε τους πόρους, προώθησε τη συμπεριληψη όλων και την αντίδραση με ποικίλες μορφές.

Συμπεράσματα

Στο συγκεκριμένο πλαίσιο οι μαθητές πέρασαν από τις τέσσερις Διαδικασίες Γνώσης, έδρασαν ενεργά για διατήρηση ειρήνης, καλλιεργώντας παράλληλα πολλαπλούς γραμματισμούς. Αφού ενημερώθηκαν για τη θεματολογία, συσχέτισαν με τρέχοντα συμβάντα, αναζήτησαν συμπληρωματικές πληροφορίες, αντιπαρέβαλλαν λειτουργίες γλώσσας και οπτικο-ακουστικού υλικού, αξιοποίησαν τεχνολογικά και παραδοσιακά μέσα, εντόπισαν συνδεδεμένα συμφέροντα. Εκδήλωσαν συναισθήματα και ανησυχίες, συνέθεσαν πολυτροπικά κείμενα (συννεφόμελα, παρουσιάσεις, ζωγραφιές, ψηφιακές αφηγήσεις), προέβησαν σε σωματικούς σχηματισμούς, σε επιστολές (διαμαρτυρίας/συμπαράστασης),

προέβαλλαν μηνύματα ελπίδας και αισιοδοξίας για ένα καλύτερο αύριο. Με την καθοδήγηση της εκπαιδευτικού συμμετείχαν σε δημιουργικές μορφές κινητοποίησης που εκφράζουν ή επηρεάζουν πληθώρα άλλων ανθρώπων, αντιλαμβανόμενοι τις πράξεις τους.

Ένα ολοκληρωμένο σχέδιο εκπαίδευσης για την ειρήνη ευκαίιο είναι να διατρέχει όλα τα προγράμματα σπουδών θέτοντας τις βάσεις του πολιτισμού (Danesh, 2006). Το σχολείο οφείλει να εξάγει πολίτες που θα ανταποκρίνονται σε αντιξοότητες και προκλήσεις, και θα αποφασίζουν ορθολογικά για το μέλλον το δικό τους και της ευρύτερης κοινότητας. Οι εκπαιδευτικοί έχουν χρέος να συνδιαλέγονται με τους νέους πάνω στις δημοκρατικές αξίες, δεξιότητες και συμπεριφορές, και μέσα από διαδικασίες γνώσης να τους κατευθύνουν σε δράσεις που προάγουν κοινωνική δικαιοσύνη και παγκόσμια αρμονία.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Bodnenko, D.M., Kuchakovska, H.A., Proshkin, V.V., & Lytvyn, O.S. (2020). Using a virtual digital board to organize student's cooperative learning. In O.Y. Burof & A.E. Kiv (Eds.), *Proceedings of the 3rd International Workshop Augmented Reality in Education* (pp. 357-368). Ukraine: Kryvyi Rih.
- Cope, B. & Kalantzis, M. (2009). "Multiliteracies": New literacies, new learning. *Pedagogies: An International Journal*, 4(3), 164-195.
- Cope, B. & Kalantzis, M. (2015). The things we do to know: an introduction to the pedagogy of multiliteracies. In B. Cope & M. Kalantzis (Eds.), *A pedagogy of multiliteracies. Learning by design* (pp. 1-36). Palgrave Macmillan.
- Council of Europe (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge University Press.
- Danesh, H.B. (2006). Towards an integrative theory of peace education. *Journal of Peace Education*, 3(1), 55-78. <https://doi:10.1080/17400200500532151>.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind. The theory of multiple intelligences*. Basic Books.
- Kester, K. (2010). Education for peace: content, form, and structure: mobilizing youth for civic engagement. *Peace and Conflict Review*, 4(2), 1-10.
- Kress, G. & van Leeuwen, T. (2006). *Reading images. The grammar of visual design* (2nd Ed.). Routledge.
- Nah, S., Veenstra, A.S. & Shah, D.V. (2006). The internet and anti-war activism: A case study of information, expression, and action. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, 230-247. <https://doi:10.1111/j.1083-6101.2006.00323.x>.
- Perveen, A. (2021). Use of wordclouds for task based assessment in asynchronous e-language learning. *MEXTESOL Journal*, 45 (2).
- Street, B. (1984). *Literacy in theory and practice*. Cambridge University Press.
- Vovides, Y., Sanchez-Alonso, S., Mitropoulou, V., & Nickmans, G. (2007). The use of e-learning course management systems to support learning strategies and to improve self-regulated learning. *Educational Research Review*, 2 (1): 64-74.
- Watkins, J. & Wilkins, M. (2011). Using YouTube in the EFL Classroom *Language Education in Asia*, 2(1), 113-119.
- Ενιαίο Πρόγραμμα Σπουδών για τις Ξένες Γλώσσες (ΕΠΣ-ΞΓ) από Γ' Δημοτικού έως Γ' Γυμνασίου (2016). *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως Τεύχος Β' 2871*.
- Ζέππος, Δ. & Γύφτουλα, Γ. (2018). *Επεξεργασία κειμένων και προγράμματα παρουσίασης. Ενότητα 3.9.1. Εκπαίδευση Επιμορφωτών Β' Επιπέδου Τ.Π.Ε. Συστάδα Ξένες Γλώσσες. Επιμορφωτικό υλικό. Ι.Ε.Π.*
- Μητσοκοπούλου, Β. (2018α). *Γραμματισμός στην ξένη γλώσσα και ψηφιακός γραμματισμός. Ενότητα 7.2.1. Εκπαίδευση Επιμορφωτών Β' Επιπέδου Τ.Π.Ε. Συστάδα ξένες γλώσσες. Επιμορφωτικό υλικό. Ι.Ε.Π.*
- Μητσοκοπούλου, Β. (2018β). *Ψηφιακή Αφήγηση: είδη, εργαλεία και χρησιμότητα στην ξενόγλωσση τάξη. Ενότητα 3.9.2. Εκπαίδευση Επιμορφωτών Β' Επιπέδου Τ.Π.Ε. Συστάδα ξένες γλώσσες. Επιμορφωτικό υλικό. Ι.Ε.Π.*
- Φράγκο, Ε. (2018). *Πολυαισθητηριακή διδασκαλία της ξένης γλώσσας με τη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών σε παιδιά με δυσλεξία ή άλλες μαθησιακές δυσκολίες. Ενότητα 7.3.3. Εκπαίδευση Επιμορφωτών Β' επιπέδου Τ.Π.Ε. Συστάδα ξένες γλώσσες. Επιμορφωτικό υλικό. Ι.Ε.Π.*